

EEN REVOLUTIE IN DE HISTORISCHE SOCIOLOGIE? EEN DEBAT OVER REMAKING MODERNITY

Met de publicatie van *Remaking Modernity* willen de redacteuren, Julia Adams, Elisabeth Clemens en Ann Shola Orloff, een kentering in de Amerikaanse historische sociologie bewerkstelligen. Dat heeft in de vs al het nodige debat opgeleverd. Het *International Journal of Comparative Sociology* (2006) wijdde bijvoorbeeld onlangs een heel nummer aan dit boek. De vraag is of ook Nederlandse historisch sociologen zich iets van deze 'revolutie' zouden moeten aantrekken. Reden om in dit tijdschrift de merites van *Remaking Modernity* onder de loep te nemen en om te kijken of het de moeite loont de revolutie te 'internationaliseren'. Hierna zullen Nico Wilterdink en Joop Goudsblom hun licht op de claims van het boek laten schijnen. Aan het eind geven de redacteuren van *Remaking Modernity* een reactie. Maar eerst zal ik het boek kort introduceren.

De aanstichtsters van de revolutie, de drie redacteuren van het boek, zijn prominente sociologen in het midden van hun academische carrière. Niet toevallig zijn zij alle drie vrouwen: juist vanuit genderstudies kwam veel kritiek op de bestaande historische sociologie (zie ook hierna). Hun revolutiepoeging kwam niet onverwacht: al geruime tijd lieten zij (en hun medestanders) weten dat de 'derde golf' aan de gang was.¹ De inleiding van dit boek (maar liefst 72 pagina's) is op meerdere fora gepresenteerd en voorgelegd aan een reeks vooraanstaande oudgedienden in het vak zoals Jack Goldstone en Charles Tilly. Hun kritiek op de praktijk van de voorgaande decennia is niet mals.

Ik zal eerst de visie op de drie golven in de historische sociologie toelichten. De eerste golf is niet duidelijk omschreven, maar de redacteuren bedoelen eigenlijk de historische sociologie vanaf 1945 tot het begin van de jaren zestig met auteurs als Lipset en Bendix. Zij verzetten zich tegen het heersende functionalisme, de al te lineaire moderniseringstheorie en de ahistorische benadering van de Amerikaanse sociologie. Soms rekent men ook de klassieke auteurs als Marx en Weber hiertoe (Adams, Clemens en Orloff 2005: 3; zie ook Sewell 2006: 395; Charrad 2006: 351, Mahoney 2006: 371). Veel doet dat er niet toe, want het gaat in *Remaking Modernity* vooral om de kritiek op de tweede golf. Deze tweede golf kwam op gang na de publicatie

van het beroemde werk van Barrington Moore, *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (1966). In methodologisch getinte werken en overzichten van bijvoorbeeld Skocpol (1984) en Evans (1985) werd de toon in de Amerikaanse historische sociologie gezet. Werken van Charles Tilly (1975), Theda Skocpol (1979) en Wallerstein (1974, 1980) dienden als model voor de opzet van historisch-sociologisch onderzoek.

Deze tweede golf, voornamelijk geconcentreerd in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw, vormde een behoorlijk coherente onderzoekstraditie, in de vs althans. Men was het eens over de grote vragen die men moest stellen: het onderzoek diende over klassen, staatsvorming, revolutie, kapitalisme te gaan. Deze agenda was duidelijk marxistisch geïnspireerd. In discussies omschreef men dit als een 'structuralistische' benadering, verwijzend naar een sociaal-economisch determinisme waarbij de 'onderbouw' uiteindelijk zelfs 'relatief autonome' instituties van de 'bovenbouw' bepaalden. De comparatieve methode stond hoog in het vaandel (Skocpol 1984; zie ook Mahoney en Rueschmeyer 2003). De vergelijkingen vonden bij voorkeur plaats op het niveau van natiestaten. De tweede golf inspireerde vele historisch-sociologen (al waren er natuurlijk altijd uitzonderingen) en de wetenschappelijke productie op dit gebied raakte in een stroomversnelling. Visies van Amerikaanse sociologen raakten wereldwijd toonaangevend (Koenig 2006: 397). Vrijwel alle auteurs van het boek, in ieder geval de drie redacteurs van *Remaking Modernity*, zijn in deze traditie grootgebracht: 'There was a central paradigmatic focus that was fostered in intellectual fisticuffs as well as institutionalized in processes like graduate student training' (Adams, Clemens en Orloff 2006: 420).

Op deze paradigmatische onderzoekstraditie kwam steeds meer kritiek.² De redacteurs onderscheiden vijf nieuwe benaderingen in de historische sociologie die de premissen van de tweede golf zouden aantasten. Een eerste aanval kwam vanuit het 'nieuwe institutionalisme', dat met name gevoed werd door historisch-sociologisch onderzoek naar de verzorgingsstaat. Men reduceerde instituties niet meer tot 'relatief autonoom' verschijnsel ('autonoom' ten opzichte van de onderbouw, uiteraard), of als randvoorwaarde om het menselijk gedrag te begrijpen, maar men bestudeerde instituties als proces, als resultaat van het werk van actoren, als compromis van de verschillende belangengroepen. Een tweede punt van kritiek kwam vanuit de *rational choice theory*, die vraagtekens zette bij de verklaringsmodellen van de tweede golf. Maatschappelijke structuren brengen immers zelf geen verandering voort: daarom diende het handelen van individuele actoren centraal te staan. Langzamerhand verschoof de bestudering van Marx steeds meer naar Weber, die immers meer oog had gehad voor variaties in menselijk gedrag en de motieven van waaruit mensen handelden. Een derde kritische stroming kwam vanuit de *cultural turn* en versterkte wederom de voorrang van weberiaanse analyses. Nieuw hierbij was een forse dosis Foucault. Niet alleen maatschappelijk-positionele belangen telden, maar ook cultureel gevormde verlangens

en aspiraties. Identiteiten ging men vaker zien als 'geconstrueerd' en discoursen en symbolische classificaties kregen meer gewicht in de analyse.

Deze kritieken golden vooral de tweede golf, maar de volgende twee aanvallen zouden de premissen van zowel de eerste als de tweede golf ernstig aantasten. Feministische sociologen benadrukten dat historische representaties en identiteiten meerdere, en soms tegenstrijdige, lagen kenden. Klassieke sociologen hadden geen oog gehad voor man-vrouw relaties, met als gevolg dat de ontologische categorieën van zowel de eerste als de tweede golf niet meer voldeden als analytisch instrumenten. Onderzoekers binnen de globaliserende, postkoloniale studies stelden daarnaast dat historisch sociologen te weinig oog hadden gehad voor etnisch-rationale tegenstellingen. Bovendien hadden zij ferme kritiek op het eurocentrisme van zowel de eerste als de tweede golf. Ongelijkheid wilden zij niet meer alleen in termen van klasse vatten, maar ook in termen van andere onderdrukte en 'subalterne' categorieën: vrouwen, gekoloniseerden, etnische en seksuele minderheden.

Uit deze vijf kritische stromingen kwam de derde golf voort, met publicaties vanaf het begin van de jaren negentig. Het is deze generatie binnen de Amerikaanse historische sociologie die nu, vooral met dit boek, een programmatische vernieuwing claimt. Weber geldt nu, ondanks kritiek op zijn eurocentrisme en gendervooroordelen, als belangrijkste inspirator – hij heeft Marx duidelijk naar de tweede plaats gedrongen. Een probleem van de derde golf is echter dat deze veel minder coherent is dan de tweede golf. Vanwege het gebrek aan theoretische samenhang twijfelen sommige auteurs die een bijdrage aan het boek hebben geleverd of je wel echt van een derde golf kan spreken (bijvoorbeeld Gorski 2004: 7; zie ook Mahoney 2006: 374 en Tilly 2007: 305). De redacteurs onderkennen dit probleem wel (Adams, Clemens en Orloff 2005: 9; 2006: 423). De eensgezindheid over wat nu 'de grote vragen' van de historische sociologie moeten zijn ontbreekt. Toch willen zij met dit boek laten zien in welke richting de derde golf zich beweegt. Kenmerkend is, om te beginnen, dat actoren, netwerken en instituties vaak centraal staan in de analyse. Staatsvorming kan nog steeds een onderwerp van studie zijn, maar daarin krijgt het optreden van individuele en collectieve *agents* een belangrijke plaats: hoe brengen die *agents* een bepaalde politiek voort, hoe komt een dominante politieke cultuur tot stand? En daarnaast, hoe *blijft* een politieke cultuur dominant? De nadruk ligt daarmee vaker op processen, op voortgaande verandering, op de vorming van groepen of identiteiten, en minder op gegeven structuren of vastomlijnde categorieën. In het onderzoek naar de natiestaat neemt men nu ook gender- en etnische verschillen serieus. In het algemeen staan redeneringen in termen van oorzaak en gevolg onder sterke druk. Tot slot slaan onderzoekers uit de derde golf vaak nieuwe onderzoeksrichtingen in: zo krijgt bijvoorbeeld de studie van religie (opnieuw) een zwaarder gewicht.

Enkele voorbeelden, die de auteurs in dit boek uitwerken, kunnen de benadering van de derde golfers verduidelijken. In zijn analyse over etnische

groepen benadrukt Roger Brubaker het concept 'groupness', het proces naar de vorming van een etnische identiteit. Onderzoekers uit de tweede golf zouden over de verschillende etnische groeperingen praten als een vaststaand gegeven. Meyer Kestnbaum bestudeert oorlog op een andere manier dan in de tweede golf gebeurde: daar was oorlog een exogene variabele die men gebruikte om staatsvorming te verklaren. Hij laat zien dat als je oorlog als proces bestudeert kan nagaan hoe langzamerhand een ideaal als natiestaat kon ontstaan. Rebecca Emigh schrijft over de overgangen van feodalisme naar kapitalisme. Zij benadrukt dat er niet alleen verschillende overgangen mogelijk zijn, ook bestaan er verschillende vormen van kapitalisme. De tweede golf kon nog zonder veel omhaal theoretiseren over 'de' overgang van 'het' feodalisme naar 'het' kapitalisme. Ann Shola Orloff kiest ervoor om niet over de verzorgingsstaat te spreken, maar over 'systems of social provision and regulation'. Dit geeft namelijk aan dat de eenheden verschuiven, terwijl 'de' verzorgingsstaat het beeld geeft dat we te maken hebben met een vaststaand instituut. Ook de bestudering van het menselijk gedrag kan volgens Richard Biernacki anders: je moet bij *rational choice* niet uitgaan van vastgestelde doelen, zoals tot nu toe een dominante benadering was. Mensen kunnen immers meerdere doelen voor ogen hebben en al handelend kunnen zij hun strategie om die doelen te bereiken wijzigen. Bovendien kan de prioritering binnen die doelen veranderen.

Andere bijdragen gaan over de implicaties van globalisering voor de historische sociologie (Zine Magubane), over de ontwikkeling van het vak in samenhang met het 'postfordisme' (George Steinmetz), over het belang van religie (Philip Gorski), over hoe staten gebureaucratiseerd raken (Edgar Kiser en Justin Baer), over identiteiten in collectieve actie (Roger Gould), over de niet-eurocentrische studie van revoluties (Nader Sohrabi), over de banden tussen economie en sociologie (Bruce Carruthers), over het belang van dimensies van gender en etniciteit in professies (Ming-Cheng Lo), over mobilisering binnen natiestaten (Lyn Spillman en Russell Faeges) en over burgerschap en uitsluiting (Margaret Somers). Het is onmogelijk om in dit kader aan alle auteurs evenveel recht te doen. Tot nu toe zijn de kritieken zeer lovend geweest over de individuele bijdragen – stuk voor stuk geven zij een fraaie *state-of-the-art* van de Amerikaanse historische sociologie (Goldstone 2006: 359; Roy 2006: 317; Koenig 2006: 397; Sewell 2006: 395; Bryant 2006: 185).

Voor een sociaal historicus als ik bevat dit boek meerdere inspirerende visies. In de derde golf zie ik dat er een groter belang aan historische processen wordt gehecht, een toegenomen nuance in de analyse van de historische werkelijkheid. Naties, groepen, geloofsgemeenschappen en etnische minderheden zijn geen 'dingen' die je in de werkelijkheid vindt: dit zijn constructies die opkomen en zich ontwikkelen. De derde golf betekent zonder meer een versterking van de historiserende tendens in de sociologie (zie ook Adams, Clemens en Orloff 2005: 67).

Maar op een aantal claims van deze nieuwe stroming is kritiek mogelijk, denk ik. Niet alle auteurs in de bundel laten zo'n duidelijke breuk zien met de tweede golf als wel wordt gesteld. Enkelen zijn nog behoorlijk eurocentrisch; grootschalige structuren zijn soms nog steeds zwaar ontologisch op natie-niveau gedefinieerd; en slechts een minderheid beschouwt gender en etniciteit als een belangrijk constituerend element. Toch werkt de claim van een nieuwe generatie in de Amerikaanse sociologie verhelderend. Wij – niet alleen historisch-sociologen, maar ook sociale historici – moeten oude, vaststaande dichotomieën als traditioneel-modern, 'the West v.s. the Rest', feodaal tegenover kapitalistisch veel kritischer tegen het licht houden.

Wat heeft dat uiteindelijk allemaal te maken met *Modernity*, zo prominent immers in de titel van dit boek? Waarom hebben de redacteurs niet een veel minder complicerende titel bedacht, bijvoorbeeld *The Third Wave in Historical Sociology*? Ik denk dat dit te maken heeft met de claim dat de bevindingen van de derde golf van belang zijn voor de gehele sociologie, niet alleen voor de historisch sociologen. Sociologen bestuderen immers de huidige samenleving veelal vanuit een dichotomie tussen het 'moderne' heden en een daaraan voorafgaand verleden, waarbij de moderne periode staat voor berekening, rationalisme, bureaucratie, secularisering, kapitalisme, onttovering, industrialisatie, individualisme en nog zo wat meer (Adams, Clemens en Orloff 2005: 14). Het probleem is niet alleen dat tijdens de tweede golf een aantal belangrijke dimensies uit zicht bleven, zoals gender, ras, eurocentrisme, of religie. Het gaat er veel meer om dat de hedendaagse categorieën van moderniteit aan herziening toe zijn, waarbij het al te scherpe contrast tussen traditie en moderniteit is vervaagd. Elisabeth Clemens stelt in haar 'Logics of History?', de bijdrage die de bundel afsluit: 'Whereas the historical imagery of classical sociology began with the delineation of coherent societal types and then posed puzzles about transformation, evolution, and revolution, contemporary historical sociologists seem more puzzled by the accomplishment of coherence or the creation of relatively durable institutional configurations' (Clemens 2005: 515). Ook 'onze' moderniteit is dus zo'n 'puzzle', en in ieder geval veel minder 'durable' en 'coherent' dan vaak wordt verondersteld. Het zoeken naar *the-only-one-pathway-from-tradition-to-modernity* van de eerste golf, waar de tweede golf eigenlijk niet van los was gekomen, is met de derde golf definitief verleden tijd. Of toch niet? Het woord is nu aan twee Nederlandse historische sociologen.

Noten

1 Zie bijvoorbeeld de discussies op de site van de Comparative and Historical Sociology Section van de American Sociological Association, <http://www2.asanet.org/sectionchs/>.

2 Echter niet genoeg voor Mahoney en Rueschemeyer (2003) die nog sterk op de tweede golf leunen.

Literatuur

- Adams, A., E.S. Clemens en A.S. Orloff (2005) Introduction: Social Theory, Modernity, and the Three Waves of Historical Sociology. In: Idem (red.) *Remaking Modernity: Politics, History, and Sociology*. Durham: Duke University Press, 1-72.
- Adams, A., E.S. Clemens en A.S. Orloff (2006) Time and Tide... Rejoinder to Abbott, Charrad, Goldstone, Mahoney, Riley, Roy, Sewell, Wingrove and Zerilli. *International Journal of Comparative Sociology* 47, 419-431.
- Bryant, J.M. (2006) Review of Remaking Modernity: Politics, History and Sociology. *Contemporary Sociology* 35, 184-185.
- Charrad, M. (2006) Waves of Comparative and Historical Sociology. *International Journal of Comparative Sociology* 47, 351-358.
- Clemens, E.S. (2005) Afterword: Logics of History? Agency, Multiplicity, and Incoherence in the Explanation of Change. In: A. Adams, E.S. Clemens en A.S. Orloff (red.) *Remaking Modernity: Politics, History, and Sociology*. Durham: Duke University Press, 493-515.
- Evans, P.B., D. Rueschemeyer en T. Skocpol (red.) (1985) *Bringing the State Back In*. New York: Cambridge University Press.
- Goldstone, J. (2006) A History and Sociology of Historical Sociology. *International Journal of Comparative Sociology* 47, 359-369.
- Gorski, P. (2004) 'Reply'. *Comparative and Historical Sociology Newsletter* 15, 7-9.
- Koenig, M. (2006) Historical Sociology – Limitations and Perspectives. *Archives Européennes de Sociologie* 47, 397-406.
- Mahoney, J. (2006) On the Second Wave of Historical Sociology. *International Journal of Comparative Sociology* 47, 371-377.
- Mahoney, J. en D. Rueschemeyer (red.) (2003) *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moore, B. (1966) *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Press.
- Roy, W.G. (2006) Review of Remaking Modernity: Politics, History and Sociology. *American Journal of Sociology* 112, 315-318.
- Sewell, W.H. (2006) On Waves of Historical Sociology. *International Journal of Comparative Sociology* 47, 395-401.
- Skocpol, T. (1979) *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia and China*. New York: Cambridge University Press.
- Skocpol, T. (red.) (1984) *Vision and Method in Historical Sociology*. New York: Cambridge University Press.
- Tilly, C. (red.) (1975) *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Tilly, C. (2007) Three Visions of History and Theory. *History and Theory* 46, 299-307.
- Wallerstein, I. (1974) *The Modern World System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.
- Wallerstein, I. (1980) *The Modern World System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*. New York: Academic Press.